

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/54/23-26>

**İlahə Səfərzadə**

Bakı Dövlət Universiteti

doktorant

<https://orcid.org/0009-0002-4761-5208>

[ilahe.safarzadeh@gmail.com](mailto:ilahe.safarzadeh@gmail.com)

## **Tarixi yaddaşın qadın siması: Elçin Hüseynbəylinin “Pərixan” romanında mübarizə və qisas motivləri**

### **Xülasə**

Azərbaycan tarixi roman ənənəsi qadın obrazlarının təqdimində mühüm rol oynayır və bu obrazlar fərdi talelərin bədii təqdimatı ilə məhdudlaşmır. Onlar həm də ictimai-siyasi proseslərin təhlili, tarixi yaddaşın qorunması və milli kimliyin formalaşdırılmasında vasitə rolunu oynayır. Tarixi şəxsiyyətlərin bədii transformasiyası qadının cəmiyyət içindəki rolunu və daxili aləmini əks etdirir. Bu kontekstdə qadın simasında ifadə olunan mübarizə və qisas motivləri tarixi hadisələr qarşısında fərdin seçimləri, ziddiyyətləri və daxili konfliktlərini göstərən mühüm elementlərdir.

Məqalədə Elçin Hüseynbəylinin “Pərixan” romanı nümunə kimi götürülmüşdür. Əsərdə Pərixan obrazı siyasi və sosial mühitlə sıx bağlı olaraq təqdim edilir. Onun mübarizə ruhu, strateji zəkası və qisas arzusu qadın obrazının tarixi hadisələrdə aktiv iştirakını nümayiş etdirir. Pərixan kollektiv yaddaşın qoruyucusu və ictimai-siyasi dəyişikliklərin fəal iştirakçısı kimi də təqdim olunur. Roman qadın simasında tarixi yaddaşın, mübarizə və qisas motivlərinin estetik və ideoloji təzahürlərini ortaya qoyur. Bu araşdırma göstərir ki, Azərbaycan tarixi romanında qadın obrazının tədqiqi gender, sosial və tarixi kontekstlərin təhlilindən keçməlidir.

**Açar sözlər:** *Azərbaycan tarixi romanı, qadın obrazı, tarixi yaddaş, mübarizə motivi, qisas motivi, Pərixan*

**İlahe Safarzadeh**

Baku State University

PhD student

<https://orcid.org/0009-0002-4761-5208>

[ilahe.safarzadeh@gmail.com](mailto:ilahe.safarzadeh@gmail.com)

## **The Female Face of Historical Memory: Motifs of Struggle and Revenge in Elchin Huseynbayli's Novel "Parikhan"**

### **Abstract**

The tradition of Azerbaijani historical novels plays a significant role in the depiction of female characters, and these portrayals are not limited to the artistic representation of individual destinies. They also serve as means of analyzing socio-political processes, preserving historical memory, and shaping national identity. The literary transformation of historical figures reflects both the social role of women and their inner world. In this context, the motifs of struggle and revenge embodied in female characters represent crucial elements that illustrate individual choices, contradictions, and internal conflicts in the face of historical events.

This study takes Elchin Huseynbayli's novel *Parykhan* as a case study. In the novel, the protagonist Parykhan is depicted in close connection with the political and social environment. Her spirit of struggle, strategic intellect, and desire for revenge demonstrate the active participation of the female character in historical events. Parykhan is also presented as a guardian of collective memory and an active participant in socio-political changes.

The novel reveals the aesthetic and ideological manifestations of historical memory, as well as the motifs of struggle and revenge, through the female protagonist. This research demonstrates that the study of female characters in Azerbaijani historical novels requires analysis from gender, social, and historical perspectives.

**Keywords:** *Azerbaijani historical novel, female character, historical memory, struggle motif, revenge motif, Parykhan*

## Giriş

Ədəbiyyat tarixi yaddaşın qorunmasında, ictimai-sosial proseslərin bədii şərhində mühüm rol oynayır. Tarixi hadisələrin bədii mətnlərdə əks olunması keçmişin emosional-estetik dəyərləndirmə ilə yadda saxlanmasına şərait yaradır. Bu mənada ədəbiyyat kollektiv yaddaşın formalaşmasında vasitəçi, ictimai təfəkkürün inkişafında mühüm təsir mexanizmidir. Yazıçı tarixi materialı sənətkarlıqla emal edərək oxucunu dövrün mənəvi-psixoloji mühiti ilə tanış edir. Beləliklə, ədəbiyyat tarixi faktların bədii interpretasiyası yolu ilə milli kimliyin qorunmasına xidmət edir, müasir oxucunun tarixi dəyərləri mənimsəməsində mühüm funksionu yerinə yetirir. “İndi nəsr, şeir və dramaturgiya öz ən yaxşı nümunələri timsalında keçmişin miqyaslı hadisələrinə yenidən qayıdır, tarixdə də şəxsiyyət və epoxa, “mən” və zaman münasibətlərinin əvvəlini, kökünü axtarır, cəmiyyət və xalq qarşısında cavabdehlik problemini tarixi-epik mövzunun aynasında və sınağında təhlilə cəlb edir” (Qarayev, 1985). Tarixi mövzulu əsərlər fərd və cəmiyyət münasibətlərini, hakimiyyət və taleyi, kişi və qadın dünyalarının toqquşmasını da özündə ehtiva edir. Yazıçı tarixi süjet üzərində qurduğu bədii konstruksiyada fərdi psixologiyaları və ictimai mühitin təsirini açmağa çalışır. Bu baxımdan tarixi əsərlər keçmişin sənətkarlıqla bədii əks-sədası, insan və cəmiyyət dialektikasının təhlili üçün zəngin materialdır. “Tarixçi zamana “olub”, “baş verib” prizmasından baxır. Yazıçı isə tarixə “belə də ola bilərdi, “belə də mümkün idi” bucağından yanaşır” (Dan, 2018). Tarixin sərt qanunları qarşısında qadın həm qurban, həm də müqavimət göstərən simadır. Bu baxımdan tarixi roman janrı qadın taleyini, onun ictimai-siyasi mühitdəki mövqeyini və daxili dünyasının mürəkkəb qatlarını təhlil etmək üçün geniş imkanlar yaradır. Qadın obrazları vasitəsilə yazıçılar tarixi dövrlərin sosial-siyasi panoramını canlandırırlar, fərdi taleylərin arxasında gizlənən ümumbəşəri problemləri üzə çıxarırlar. Xüsusən son dövrlərdə yazılan tarixi romanlarda qadın obrazlarının da daha canlı və xarakter səviyyəsinə yüksələcək təsvirlərinə rast gəlinir. Bu yanaşma tarixi roman janrını gender münasibətlərinin, sosial ədalət və azadlıq ideyalarının bədii diskursu səviyyəsinə yüksəldir. “Bu gün ədəbiyyatşünaslığımızda tarixi mövzuların işlənməsinə münasibətdə yaranmış fikir aydınlığı çoxillik kollektiv əməyin məhsulu kimi meydana çıxmışdır” (Axundlu, 1998).

Azərbaycan nəsrində qadın obrazlarının tarixi hadisələr fonunda təqdimatı müxtəlif istiqamətlərdə araşdırılsa da, son dövrlərdə bu mövzu daha çox gender yanaşması, hakimiyyət münasibətləri və yaddaş problemi kontekstində aktuallaşmaqdadır. Tarixi şəxsiyyətlərin bədii obraz kimi təqdimatı, onların daxili aləminin təqdimi yazıçıya geniş yaradıcılıq imkanları verir. “Xüsusən nəsrimizin son vaxtlaradək diqqət yetirmədiyi bir sıra mövzular son Müstəqillik dövrü Azərbaycan romanı dövrünün ədəbi prosesində önəmli yer tutmuşdur” (Axundlu, 2005). Ən mühüm məqamlardan biri də qadınların tarixin passiv müşahidəçiliyindən çox aktiv iştirakçısı kimi təqdim edilməsidir. Onların zəkası, mübarizə iradəsi, siyasi hadisələrdə rolu həm ictimai düşüncə, həm də ədəbiyyat müstəvisində yeni baxış bucaqları yaradır. “Tarixi romanlarda əsas konflikt tarixi şəxsiyyətlə həmin dövrün hakim qüvvələri və hakim ideologiyası arasında baş verir” (Yusifli, 1986).

Məhz bu kontekstdə qadının mübarizə əzmini, hakimiyyət uğrunda mücadiləsini və qisas motivlərini tarixi yaddaşın qadın simasında görmək mümkündür. Bu istiqaməti aydınlaşdırmaq üçün biz müasir dövr nəsrimizdə tarixi roman janrına ən çox müraciət edən yazıçılardan biri Elçin Hüseynbəylinin tarixi mövzudan qaynaqlanan “Pərixan” romanına müraciət etdik. Əsərdə Pərixan obrazı vasitəsilə qadının hakimiyyət, mübarizə və qisas arzusu kimi məqamları bədii şəkildə inikas etdirilmişdir.

## Tədqiqat

Azərbaycan tarixi romanlarında qadın obrazlarının yaradılması fərdi talelərin bədii təqdimatı ilə məhdudlaşmadan ictimai-siyasi proseslərin mahiyyətini, tarixi yaddaşın müxtəlif qatlarını da əks etdirir. Qadının cəmiyyətdəki mövqeyi, onun hakimiyyət münasibətlərində iştirakı, sosial-mədəni məhdudiyyətlər qarşısında mübarizəsi yazıçıların diqqət mərkəzində saxladıkları mövzulardan biridir. “Elçin Hüseynbəyli bir sıra əsərlərində tarixi hadisələri mövzu obyekt kimi seçərək maraqlı bədii əsərlər yaratmağa müvəffəq olmuş yazıçılardandır” (Ramiz, 2019). Onun yaradıcılığında tarixi material yazıçının fərdi təxəyyülü, psixoloji müşahidələri və mədəni yaddaşa istinadları ilə zənginləşdirilir. Müəllif tarixi hadisələrin fonunda fərdlərin talelərini, insan xarakterlərinin mürəkkəb qatlarını açmağa, zamanın ictimai-siyasi reallıqlarını ədəbi diskursla uzlaşdırmağa nail olur. Bu xüsusiyyət Elçin Hüseynbəylinin tarixi roman ənənəsinə gətirdiyi yeni bədii nəfəs və fərdi üslubun göstəricisi kimi dəyərləndirilə bilər. Yazıçının “Pərixan” romanı da məhz bu kontekstdə xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Əsərdə təqdim edilən qadın obrazı Pərixan tarixi yaddaşın qoruyucusu, siyasi mübarizənin fəal iştirakçısı kimi qələmə alınmışdır. Bu obraz bir tərəfdən milli dövlətçiliyin süqutuna, ölkənin yadellilərin qarğa-quzğun kimi simvolizə edilən qüvvələrin əlinə keçməsinə şahidlik edən müşahidəçi mövqedədir, digər tərəfdən isə qadın olmasının yaratdığı məhdudiyyətlərdən şikayətlənir. Onun düşüncələri patriarxal sistemin sərt qanunlarını, qadının siyasi və ictimai həyatdan uzaqlaşdırılmasını açıq şəkildə göstərir. Pərixan obrazı tarixi yaddaşın qurbanı və eyni zamanda onun mübarizə siması kimi təqdim olunur: “– Yazıq babam bu gözəl, cah-cəlalı məmləkəti qarğa-quzğunun öhdəsinə buraxdı. Mənim nəsimə isə qıraqlarda dayanıb, onu necə parçalayacaqlarının şahidi olmaq düşdü. Nədi-nədi qadınam! Məgər bu ədalətlidir?” (Hüseynbəyli, 2024). Mətnin kontekstində qadın qəhrəmanın səsi milli kimliyin səsi ilə birləşir və ədalət anlayışı fərdi və ictimai miqyasda sorgulanır. Bu onun daxili müqavimət və qisas hissi ilə yaşayan fəal subyekt olduğunu göstərir. Beləliklə, əsərdə qadın obrazı üzərindən tarixi faciənin poetik interpretasiyası verilir, qadının mübarizə ruhu milli yaddaşın daşıyıcısı kimi aktuallaşdırılır.

Romanın baş qəhrəmanı Pərixan tarixi şəxsiyyətin bədii transformasiyasıdır. Onun obrazında fitri istedad, intellektual qabiliyyət, mübarizə əzmi ön plana çıxır. “Yazarlar, tarixçilər yaxşı bilir, uzaq tarixi dövrə qayıtmaq, həmin dövrün adət-ənənələrini, məişət tərzini olduğu kimi əks etdirmək necə çətin prosesdir. Ən çətin isə həmin dövr insanların psixi davranış tərzini ruhən duymaq, yaşamaq, oxucuya təbii şəkildə ötürə bilmək, inandırmaq bacarığıdır” (İsmayılova, 2025). Yazıçı baş qəhrəman Pərixanın obrazını yaradarkən həm postmodernizmə, həm də şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinə meyillidir. Pərixanın görünüşünü təsvir edərkən yazır: “Xanım da ki, nə xanım. İki göz istəyirdi ki, xətti-xalına, gül camalına tamaşa eləsin. Sanki nağıllardan düşüb gəlmişdi. Ağzı o qədər balacaydı ki, iki badam yerləşməzdi, belə elə incəydi ki, bir badam yesəydi, boylu görünərdi, saçları o qədər uzun idi ki, çiməndə on iki kəniz onları yuyardı. Bədəni o qədər şəffaf və sığallıydı ki, adamın əli sevinərdi, gözləri elə iriydi ki, ona baxıb daranmaq olardı” (Hüseynbəyli, 2023). Müəllif idealizə olunmuş qadın obrazını realıqla nağılvari təxəyyülün sintezində təqdim edir. Pərixan həm tarixi faktların daşıyıcısı, həm də mifik-poetik bir simvola çevrilir. Ənənəvi gender çərçivələri içərisində ailə və hərəmxana ilə məhdudlaşdırılmış qadın obrazının əksinə olaraq, Pərixan siyasi hakimiyyətə təsir göstərmək, tarixi hadisələrin gedişatına yön vermək gücündə olan obraz kimi təqdim edilir. Bu mənada roman qadının cəmiyyətdəki rolu ilə bağlı stereotiplərin dağıdılmasına yönələn bədii mövqeyi ifadə edir. “Əsərin əvvəllərində elə bir mənzərə var ki, bütün ölkə idarəetmə sistemi kişilərin əlindədir. Amma hadisələrin inkişafında bunun əksi, yəni, şah nəslindən olan qadınların bu məsələlərdə daha fəal olduğu müşahidə edilir” (Səfərzadə, 2024).

Əsərdə diqqəti cəlb edən mühüm məqamlardan biri mübarizə və qisas motivlərinin qadın simasında inikas tapmasıdır. Pərixan taleyinə boyun əyməyən, mühitin sərt qanunlarına uyğunlaşmaqla yanaşı, həmin qanunların həddlərini aşmağa çalışan obrazdır. Onun hakimiyyət uğrunda mücadiləsi siyasi maraq və ədalət axtarışı ilə bağlıdır. Obrazın daxili konfliktləri, güc istəyi ilə qorxu, qisas arzusu ilə yaşamaq ehtirası Pərixanı dinamik və çoxqatlı bir xarakterə çevirir. Bu psixoloji gərginlik romanın əsas ideya xəttini təşkil edir və qadın yaddaşının nə qədər mürəkkəb, ziddiyyətli və eyni zamanda davamlı olduğunu göstərir. “Ədəbiyyatımızda ayıq bədii düşüncə

ruhunun özünü göstərməyə başlaması ədəbi prosesdə yeni keyfiyyət dəyişikliyi kimi diqqəti cəlb edir. İndi ədəbiyyat olub keçənləri təsvir və təhkiyə ilə kifayətlənmir, başımıza gələn fəlakətin səbəbləri üzərində düşünür” (Məhrəliyev, 2009).

Qadın simasında tarixi yaddaşın ifadəsi kollektiv təcrübənin bədii inikasıdır. Pərixanın mübarizəsi və qisas arzusu şah nəslinin və bütövlükdə cəmiyyətin taleyi ilə sıx bağlıdır. Onun siyasi hadisələrdə iştirakı, qardaşlarının hakimiyyətə gəlməsində oynadığı rol və nəticədə öz faciəsi qadının tarixi proseslərin kənarında qalmadığına, əksinə, həmin proseslərdə mühüm rol oynadığına dəlalət edir. O, Şəki hakimi, dayısı Şamxal xanı və qardaşı şahzadə Süleymanı da götürüb yeni şahın hüzuruna gəldi, diz çöküb əlini və ətəyini öpdü” (Hüseynbəyli, 2024).

Romanın bədii strukturu qadın obrazını fərdi sosial aspektdən dəyərləndirməyə imkan verir. Müəllif Pərixanı qəddarlıq və intriqa ilə bağlı fiqur kimi təqdim etməkdən əlavə onun strateji zəkası, emosional zənginliyi, yaşadığı dövrün ədalətsizliklərinə qarşı etirazı qadının gücünü və iradəsini nümayiş etdirən mühüm elementlərdir. Beləliklə, əsərdə qadın simasında tarixi yaddaş həm mübarizə ruhunda, həm də qisas motivlərində bədii ifadəsini tapır.

### Nəticə

Azərbaycan tarixi roman ənənəsi qadın obrazlarının təqdimində xüsusi bir mərhələ keçmişdir. Bu obrazlar kollektiv yaddaşın formalaşmasında mühüm vasitə rolunu oynayır. Qadın simasında təqdim olunan mübarizə və qisas ideyaları ictimai-siyasi mühitin təhlilinə xidmət etməklə yanaşı, həm də milli kimliyin qorunmasına yönəlmiş bədii düşüncənin göstəricisidir. Bu baxımdan qadın obrazının təhlili gender aspekti və tarixi-mədəni kontekstin qatlarını açmağa imkan verir.

Elçin Hüseynbəylinin “Pərixan” romanının bu istiqamətdə təhlili tədqiqatımız üçün əhəmiyyət daşıyır. Əsərdə qadın obrazı siyasi iradənin daşıyıcısı, yaddaşın qoruyucusu kimi təqdim edilir. Mübarizə və qisas motivlərinin məhz qadın taleyi üzərində qurulması romanda ziddiyyətli və dərin mənə qatları yaradır. Bu da göstərir ki, Azərbaycan tarixi romanı artıq qadın obrazını passiv iştirakçıdan aktiv və təsirli tarixi subyektə çevirməklə yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur.

Beləliklə, “Pərixan” romanının təhlilində aydın olur ki, tarixi yaddaşın qadın simasında inikası estetik və ideoloji baxımdan ədəbiyyatın imkanlarını genişləndirir. Bu isə Azərbaycan filoloji düşüncəsinin qarşısında qadın obrazlarının daha dərinə, çoxşaxəli və elmi müstəvidə araşdırılması zərurətini ortaya qoyur.

### Ədəbiyyat

1. Axundlu, Y. (2005). *Azərbaycan tarixi romanı: mərhələlər, problemlər (1930-2000)*. Adiloğlu.
2. Axundlu, Y. (1998). *Tarixi roman yeni mərhələdə (1980-1990-cı illər)*. Maarif.
3. Dan, C. (2018). *Məhsəti*. Teaspress.
4. Hüseynbəyli, E. (2024). *Pərixan*. Qələm.
5. Hüseynbəyli, E. (2023). *Pərixan*. Azərbaycan.
6. Hüseynbəyli, E. (2023). *Pərixan*. *Ədəbiyyat qəzeti*, 7–8.
7. İsmayılova, E. (2025). Tarixin əks-sədası - yazıçı-publisist Elçin Hüseynbəylinin “Gültəkin xaqan” romanı – dünənlə bu günün sintezi. *525-ci qəzet*, 59, 12.
8. Qarayev, Y. (1985). *Ədəbi üfüqlər*. Gənclik.
9. Məhrəliyev, E. (2009). *Zaman və ədəbiyyat*. MBM.
10. Ramiz, G. (2019). *Çağdaş nəsrə milli tarix konsepti*. Ekoprint.
11. Səfərzadə, İ. (2024). Tarixi roman və qadın obrazı – Elçin Hüseynbəylinin “Pərixan” romanı əsasında. *Ədəbiyyat qəzeti*, 11.
12. Yusifli, V. (1986). *Nəsr: konfliktlər, xarakterlər*. Yazıçı.

Daxil oldu: 02.10.2025

Qəbul edildi: 09.01.2026